

KRZYSZTOF GASIDŁO*

PRZESTRZENNE INSTRUMENTY AKTYWACJI GOSPODARCZEJ W PLANOWANIU REGIONALNYM. PRZYKŁAD WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

SPATIAL INSTRUMENTS OF ECONOMIC DEVELOPMENT FOR REGIONAL PLANNING. IN SILESIA VOIVODSHIP

Streszczenie

W Polsce stosuje się zróżnicowaną gamę przestrzennych instrumentów aktywizacji gospodarczej, takich jak: park przemysłowy, klastery przemysłowe czy specjalna strefa ekonomiczna. W województwie śląskim obserwuje się dynamiczny rozwój tych instrumentów. Od roku 1994 funkcjonuje Katowicka Specjalna Strefa Ekonomiczna, w ostatnim czasie powstało aż jedenaście parków przemysłowych i przemysłowo-technologicznych. Analiza ich rozmieszczenia w województwie wskazuje jednak, że są one lokowane na już rozwiniętych obszarach, natomiast w niewielkim stopniu pełnią rolę aktywatora gmin dotkniętych wysokim stopniem bezrobocia czy brakiem infrastruktury.

Słowa kluczowe: planowanie regionalne, obszar aktywizacji gospodarczej

Abstract

There are many different spatial instruments of economic development applied in Poland: industrial parks, industrial clusters or special economic zones. We can observe dynamic growth of these instruments in Silesian voivodship. Since 1994 operates Katowice Special Economic Zone, eleven industrial-technologic parks have been established during last few years. An analysis of their spatial distribution shows that they are located in well developed areas and make them better developed while in the areas of unemployment or shortage of infrastructure are established very few such activators

Keywords: regional planning, zone of economic development

* Dr hab. inż. arch. Krzysztof Gasidło, Katedra Urbanistyki i Planowania Przestrzennego, Wydział Architektury, Politechnika Śląska.

1. Wstęp

Aktywizacja gospodarcza nie jest nowym elementem w polityce państw, regionów i gmin. Zaw sze istniały inicjatywy władców polegające na spr owadzaniu rzemieślników, zakładaniu warsztatów i manufaktur. Jednak w epoce przemysłowej inicja torem rozwoju był głównie przedsiębiorca. W dru giej połowie XX wieku inicjatywę znowu przejęły władze publiczne. Ich działania w tym zakresie można określić jako rodzaj marketingu terytorial nego. W oficjalnych dokumentach unika się jed nak słowa „marketing”, mówiąc raczej o polityce realizowanej za pomocą instrumentów prawnych, finansowych, ekonomicznych i przestrzennych. W ujęciu regionalnym instrumenty te w najszerszym zakresie stosowane są zwykle na obsza rach zwanych „obszarami aktywizacji gospodar czej”. Celem polityki prowadzonej na takich obs zarach jest wspieranie przedsiębiorczości przez stwarzanie korzystnych warunków inwestowania, wymiany handlowej, wsparcia badawczego i tran sferu technologii, edukacji kadry. W rezultacie za mierza się osiągnąć wiele różnych celów (także społecznych), takich jak:

- dywersyfikacja gałęziowa przemysłu,
- wzmocnianie mechanizmów rynkowych i oto czenia gospodarczego, rozwój usług związa nych z przemysłem,
- wzrost innowacyjności i efektywności gospo darowania,
- rozwój infrastruktury technicznej i społecznej,
- wzmocnienie rozwoju małej i średniej przed siębiorczości
- lepsza organizacja ochrony wartości przy rodniczych i kulturowych, racjonalne zarządza nie środowiskiem i gospodarka zasobami,
- redukcja bezrobocia, tworzenie nowych miejsc pracy, poprawa przestrzennej i zawodowej struktury rynku pracy, wzrost mobilności zawodo wej ludności,
- wzrost tożsamości i spójności społecznej regio nu,
- zwiększenie dochodów budżetu.

Spośród wielu instrumentów aktywizacji gospodarczej można wyróżnić te, które skierowane są do przemysłu (sektor II) oraz mają charakter przestrzenny, to jest: działają na określonym, ograniczonym obszarze lub/i obejmują obiekty budowlane wraz z ich otoczeniem i infrastrukturą.

Są to:

- strefa aktywności gospodarczej,
- park przemysłowy,
- park technologiczny,
- park naukowo-badawczy,
- specjalna strefa ekonomiczna (SSE),
- wolny obszar celny,
- inkubator przedsiębiorczości,
- akademicki inkubator przedsiębiorczości,
- klastr przemysłowy,
- pseudoklastr¹.

Prawne umocowanie działania niektórych in strumentów zawierają regulacje ustawowe, jak np. prawo celne, ustawa o specjalnych strefach ekono micznych, ustawa o zmianie ustawy o finansowym wspieraniu inwestycji oraz ustawy o warunkach dop uszczalności i nadzorowaniu pomocy publicznej dla przedsiębiorców i inne.

2. Przykłady europejskie i światowe

Dobrymi przykładami szerokiego stosowania różnych przestrzennych instrumentów aktywizacji gospodarczej są Hiszpania i Chiny. Po przystą pieniu Hiszpanii do Wspólnot Europejskich (1976) rozpoczęto planowe wspieranie przemysłu dla sprostanania konkurencji na wspólnym rynku euro pejskim. Na przykład w Katalonii wyznaczono około 70 stref aktywizacji przemysłowej, w tym w aglomeracji Barcelony 22. Łączna powierzch nia wynosiła około 1000 ha (Il. 1). Mimo że powsta nie i ugruntowanie wspólnego rynku w Unii Euro pejskiej oraz procesy globalizacji handlu powo dują ograniczanie przestrzennych instrumentów wspierania przedsiębiorstw, to jednak obserwuje się tendencje do zachowania ich lokalizacji i delimita cji. W trakcie ich rozwoju bowiem wytworzyło się odpowiednie środowisko gospodarcze (w tym infra struktura), a także niejednokrotnie ich nazwa sta ła się rozpoznawalną marką handlową. W miejs ce ulg finansowych oferowana jest szeroka ga ma usług doradczych (w tym urbanistyczno-architektonicznych), promocyjnych i innych, które sta nowią ważną część marketingu urbanistycznego. Na przykład w dalszym ciągu w UE funkcjonuje 30 obszarów wolnościowych, w tym tak dużych jak Zona Franca w Barcelonie, która zajmuje około 60 km², a także strefa wolnościowa w Hamburgu, która powstała w 1888 roku i ciągle się rozwija.

Specjalne strefy ekonomiczne jako obszary (przestrzenne) instrument marketingowy skierowany do przemysłu rozwinął się bardzo silnie w Chińskiej Republice Ludowej. Do największych pod względem obszaru zaliczyć można trzy nadmorskie otwarte strefy ekonomiczne, powstałe w delcie rzeki Jangcy, rzeki Perłowej i na południu prowincji Fujian. Dynamika wzrostu powierzchni stref, a także ich bezwzględna wielkość nie mają odpowiednika w krajach europejskich. Dla przy-

kładu: Specjalna Strefa Ekonomiczna Shenzhen założona w 1980 roku w pobliżu Hongkongu rozwinęła się w ciągu 20 lat od powierzchni około 30 km² zamieszkałych przez 300 tys. mieszkańców do obszaru 2020 km² zamieszkałych przez około 3,8 miliona mieszkańców. Dla porównania powierzchnia największego obszaru przemysłowego w Polsce, aglomeracji górnośląskiej (w najszerszych granicach), wynosi około 1500 km² zamieszkałych przez ok. 2,5 mln osób).

II. 1. Rozmieszczenie stref aktywizacji gospodarczej w Katalonii w latach dziewięćdziesiątych XX wieku [1]

III. 1. Distribution zones of economic activity in Catalonia in the nineties of the twentieth century [1]

3. Rozmieszczenie przestrzennych instrumentów aktywizacji gospodarczej w województwie śląskim. Stan aktualny

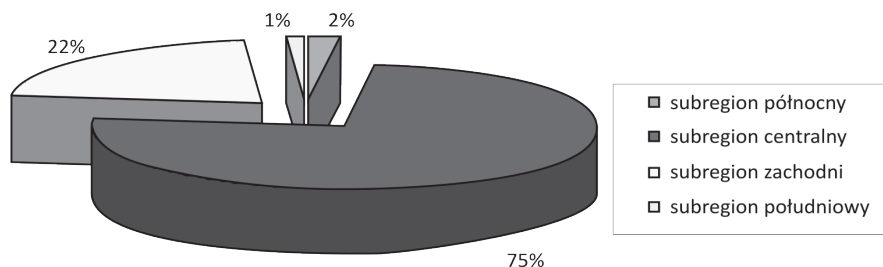
Rozmieszczenie przestrzennych instrumentów aktywizacji gospodarczej przeanalizowano w ujęciu subregionalnym, biorąc pod uwagę zaproponowany w *Planie zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego* podział na cztery subregiony: Centralny Obszar Metropolitalny (aglomeracja górnośląska z otoczeniem), Północny Obszar Metropolitalny (aglomeracja częstochowska z otoczeniem), Zachodni Obszar Metropolitalny (aglomeracja rybnicka z otoczeniem) i Południowy Obszar Metropolitalny (aglomeracja bielska z otoczeniem).

W województwie śląskim funkcjonuje Katowicka Specjalna Strefa Ekonomiczna. Zlokalizowana jest głównie w granicach województwa śląskiego, ale także opolskiego i małopolskiego. KSSE jest strefą rozproszoną i zajmuje powierzchnię 1544,18 ha na terenach 27 miast i gmin. KSSE

jest najprężniej i najefektywniej działającą strefą w Polsce. Zainwestowano w niej do 2008 roku około 13 miliardów złotych i stworzono około 35 tysięcy miejsc pracy. Stanowiło to odpowiednio około 25% i 22% efektów osiągniętych przez 14 stref w Polsce (na podstawie danych Ministerstwa Gospodarki na dzień 30.06.2009). Najwięcej obszarów KSSE występuje w centralnej części województwa (Il. 2).

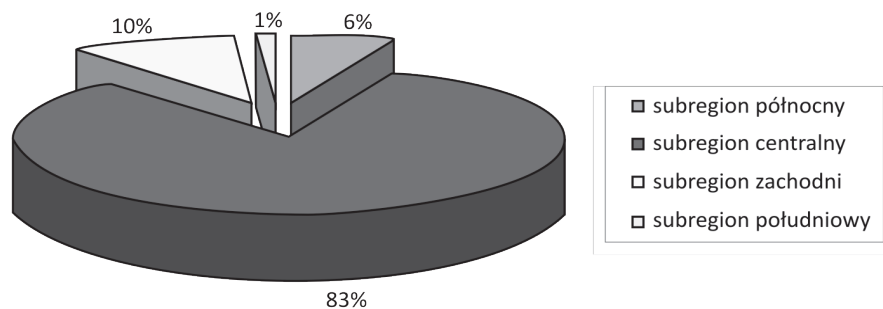
W województwie jest także jeden wolny obszar celny na terenie portu w Gliwicach.

Parki przemysłowe w stosunku do innych obszarów aktywności gospodarczej wyróżnia największa powierzchnia. W województwie śląskim jest ich 11. Jednostki te zakładane są na terenach po byłych kopalniach, hutach i zakładach przemysłowych, dlatego niejednokrotnie zajmują ona nawet do kilkuset hektarów. Jeden z nich, Śląski Park Przemysłowo-technologiczny w Rudzie Śląskiej i Świętochłowicach, zarządza około 1200 ha powierzchni. Parki skupione są głównie na obszarze aglomeracji górnośląskiej, zarówno

Il. 2. Procentowe rozmieszczenie terenów specjalnych stref ekonomicznych w poszczególnych podregionach województwa śląskiego, wg powierzchni (oprac. K. Gasidło)

III. 2. Percentage distribution of sites of special economic zones in the different subregions Silesia (by area) (ed. K. Gasidło)

Il. 3. Procentowe rozmieszczenie parków przemysłowych i technologicznych w poszczególnych podregionach województwa śląskiego, wg powierzchni (oprac. K. Gasidło)

III. 3. Percentage distribution of industrial and technology parks in different subregions Silesia (by area) (ed. K. Gasidło)

w centrach miast, jak i na ich obrzeżach (Il. 3). Inaczej wygląda sytuacja parków technologicznych i naukowo-badawczych. Te lokalizowane są najczęściej w bezpośrednim sąsiedztwie uczelni wyższych lub innych instytucji badawczych, które także znajdują się przeważnie w granicach aglomeracji górnośląskiej. Lokowane są w pojedynczych budynkach, jedynie w przypadkach już zbudowanych parków są to zespoły budynków.

Inkubatory powoływane są przez jednostki samorządu terytorialnego oraz szkoły wyższe. Lokuje się je w pojedynczych budynkach, najczęściej przystosowanych po poprzedniej funkcji przemysłowej lub biurowej. Obecnie w województwie śląskim działa kilkanaście inkubatorów, w tym pięć akademickich, które są prowadzone zarówno przez uczelnie państwowe, jak i prywatne. Działające na terenie województwa śląskiego strefy aktywności gospodarczej tworzone są z reguły na terenach likwidowanych kopalń oraz obszarach poprzemysłowych, gdzie przywraca się je do użytkowania i tworzy atrakcyjne tereny pod przyszłe inwestycje. Jest ich co najmniej trzynaście. Zarówno inkubatory, jak i strefy również znajdują się na obszarach czterech aglomeracji województwa śląskiego.

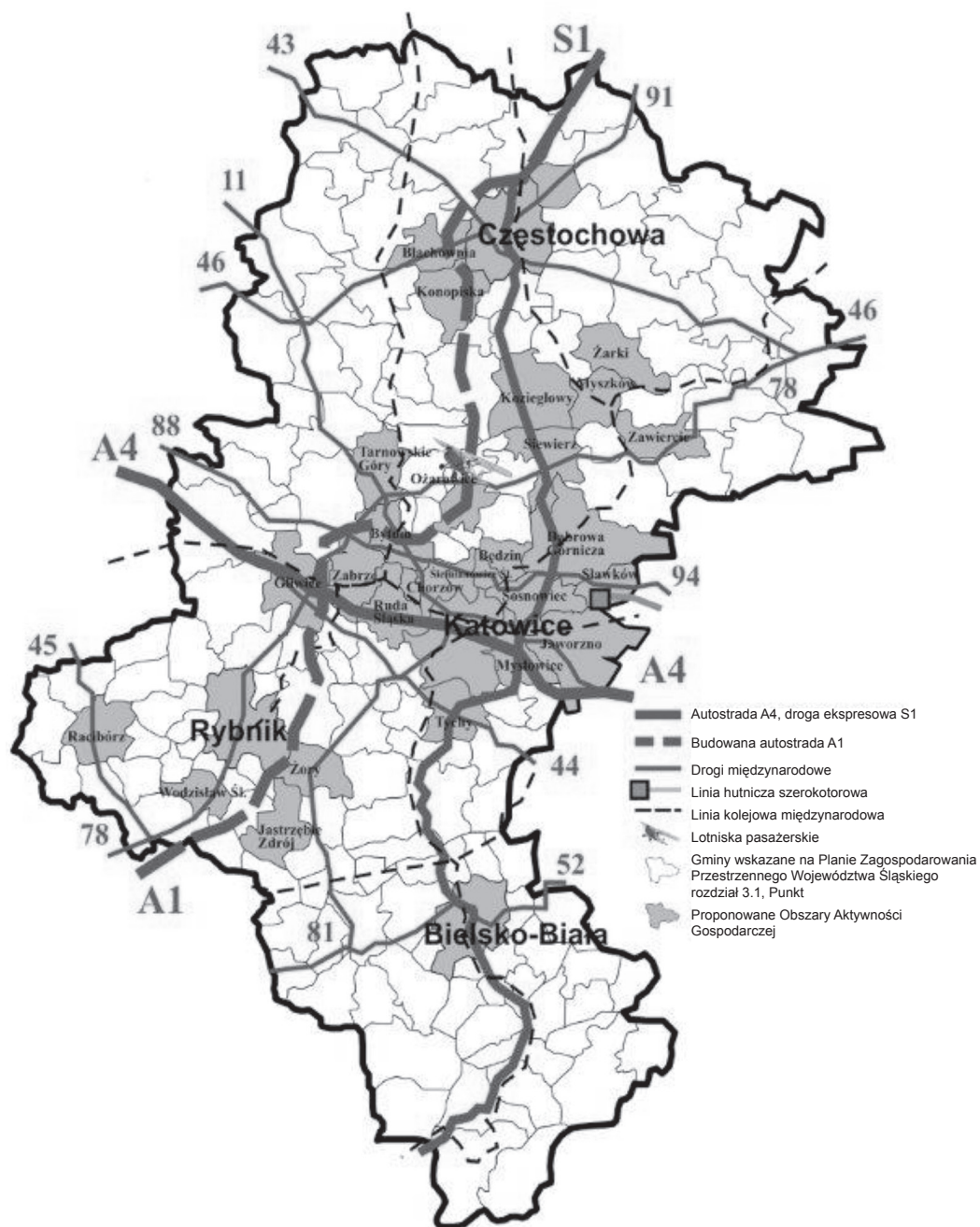
Jednym z najnowszych rodzajów aktywności gospodarczej obserwowanych w województwie są klastry. Wiele firm odkryło już zalety tej formy współdziałania i korzystnej współzależności. Najsilniejsze klastry działają w sektorach: samochodowym, przetwórstwa spożywczego, technologii przemysłowych oraz produktów dziecięcych, rekreacyjnych i sportowych. Powołano tu także klastry: meblarski, lotniczy, maszyn górniczych, samochodowy, klastrer czystych technologii węglowych, wyrobów medycznych, sieć turystyki w Beskidach, sieć transportu szynowego. W ostatnich dwóch latach liczba klastrów wzrosła do dziesięciu.

W niektórych gminach województwa śląskiego sektorowa i terytorialna koncentracja powoduje powstawanie ulic, dzielnic, a nawet całych miasteczek i wsi, których mieszkańcy prowadzą tę samą działalność gospodarczą (pseudoklastry). Przykładem mogą być Żarki i okolice Myszkowa (przemysł obuwniczy), Siewierza (produkcja sztucznych choinek i ozdób choinkowych), Kozięgłowy (ozdoby choinkowe, kapelusze słomkowe,

ozdoby z łyka drewnianego), Blachownia (artykuły oświetleniowe), Konopiska (krawiectwo), Koniaków, Jaworzynka, Istebna (koronki), czy niektóre wsie beskidzkie (drewniane materiały budowlane).

4. Kierunki interwencji w zakresie aktywizacji gospodarczej w województwie śląskim

Analiza dokumentów strategicznych województwa śląskiego wykazuje, że w zakresie polityki aktywizacji gospodarczej na pierwszy plan wysuwają się szeroko pojęte cele metropolitalne. Osiągnięto już bowiem pierwsze proste rezultaty rozwoju metropolii – potencjał ludnościowy, ilościowy rozwój niektórych usług metropolitalnych (np. szkolnictwa wyższego), zbudowanie podstawowej infrastruktury itd. Należy widzieć teraz konieczność rozwijania relacji z innymi metropoliami na odpowiednich poziomach ich hierarchii przez oferowanie dóbr (produktów) złożonych i zaawansowanych. To z kolei wymaga wsparcia potencjału innowacyjnego województwa śląskiego w zakresie wytwórczości. I tu osiągnięto już pierwsze proste rezultaty w zakresie restrukturyzacji przemysłu, dywersyfikacji produkcji, reorientacji zawodowej, obniżenia poziomu bezrobocia itd. Obecnie istotne wyzwania to konieczność wzmacniania przedsiębiorstw stosujących wysokie kryteria lokalizacji oraz firm „zakorzenionych” o kapitale lokalnym i regionalnym, wykorzystujących miejscowy potencjał innowacyjny, a także skorzystanie z szansy, jaką daje szczególne położenie i infrastruktura miejsc- bram: portu lotniczego w Pyrzowicach, skrzyżowania autostrad A4 i A1 w Gliwicach oraz suchego portu szerokotorowego w Sławkowie. Obszary aktywizacji gospodarczej są i będą tworzone głównie w aglomeracji górnośląskiej, bielskiej, częstochowskiej i rybnickiej, a także w węzłach sieci osadniczej położonych poza obszarami aglomeracji. Bierze się tu pod uwagę między innymi potencjał innowacyjny w miastach akademickich położonych przeciw głównie w aglomeracjach oraz lokalizację miejsc- bram położonych na zachodniej (Gliwice), wschodniej (Sławków) i północnej (Pyrzowice) krawędzi aglomeracji górnośląskiej (Il. 4).

II. 4. Istniejące i rekomendowane obszary aktywizacji gospodarczej w województwie śląskim na tle systemu krajowej komunikacji drogowej (oprac. K. Gasidło)

III. 4. Existing and recommended areas of economic activity in the Silesia province in the background of a national system of road transport (ed. K. Gasidło)

5. Wnioski

Analiza rozmieszczenia przestrzennych instrumentów aktywizacji gospodarczej w województwie śląskim wskazuje, że są one lokowane na obszarach już dobrze rozwiniętych. Zdecydowanie wyróżnia się tu aglomeracja górnośląska (subregion centralny) oraz aglomeracja rybnicka (subregion zachodni). Na obszarze aglomeracji częstochowskiej (subregion północny) i bielskiej (subregion południowy) zakres stosowania tych instrumentów jest znacznie mniejszy. Charakterystyczne jest, że na obszarach o największej stopie bezrobocia

znajdujących się w północnym subregionie (powiat częstochowski, powiat myszkowski), gdzie wskaźnik ten przekracza 10% (w powiecie myszkowskim nawet 16,6% w styczniu 2009), nie planuje się rozwoju obszarów aktywizacji gospodarczej. Tymczasem w centralnym subregionie, gdzie jest najwięcej tego typu działań, bezrobocie wynosi poniżej 5% (w Katowicach 2,2% w styczniu 2009). Można zatem stwierdzić, że przestrzenne instrumenty aktywizacji gospodarczej nie są wykorzystywane do celów odnoszących się do niwelowania problemów społecznych czy infrastrukturalnych.

Przypisy

¹ Ugrupowanie przedsiębiorstw opartych na rodzinnych powiązaniach, tradycjach rzemieślniczych i wiedzy wypracowanej przez wiele lat, a nawet pokoleń na danym obszarze. Ten rodzaj aktywności gospodarczej charakteryzuje się brakiem sformalizowanej struktury, powiązań z instytucjami finansowymi czy naukowo-badawczymi.

Literatura

- [1] *Actuacions industrials 1989*, Instytut Catala del Sol, Barcelona 1989.
- [2] Craciun M., *Ideology. Shenzen* [w:] Chung L.J. i in., *Great Leap Forward*, Taschen, 2001.
- [3] *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego*, Dziennik Urzędowy Województwa Śląskiego, 68/2004.
- [4] *Strategia rozwoju województwa śląskiego na lata 2000-2020*, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice 2005.